

Hoe een genootschap zich verjongt

Sociaal-geografische kanttekeningen bij de ontwikkeling van het ledenbestand

Meindert Schroor

Het Fries Genootschap (FG) is de oudste organisatie op het gebied van de geschiedenis, de archeologie en de taalkunde in Friesland. Tot bijna anderhalve eeuw na zijn oprichting in 1827 was het een deftige, tamelijk besloten vereniging, waarvan de leden gerekruteerd werden onder de Friese elite. Het accent lag in de eerste halve eeuw op de studie van de Friese geschiedenis en het uitgeven van belangrijke bronnen ter bestudering van dat onderwerp. Na de grote historische tentoonstelling, die in 1877 werd gehouden, verschoof het accent naar het beheer van het in 1881 opgerichte Fries Museum en kreeg de vereniging een consumptiever karakter. Aan de museale functie van het FG kwam in december 1969 een einde toen het museum in een aparte stichting werd ondergebracht. Een schets van de ontwikkeling van het ledenbestand met het accent op de laatste decennia.

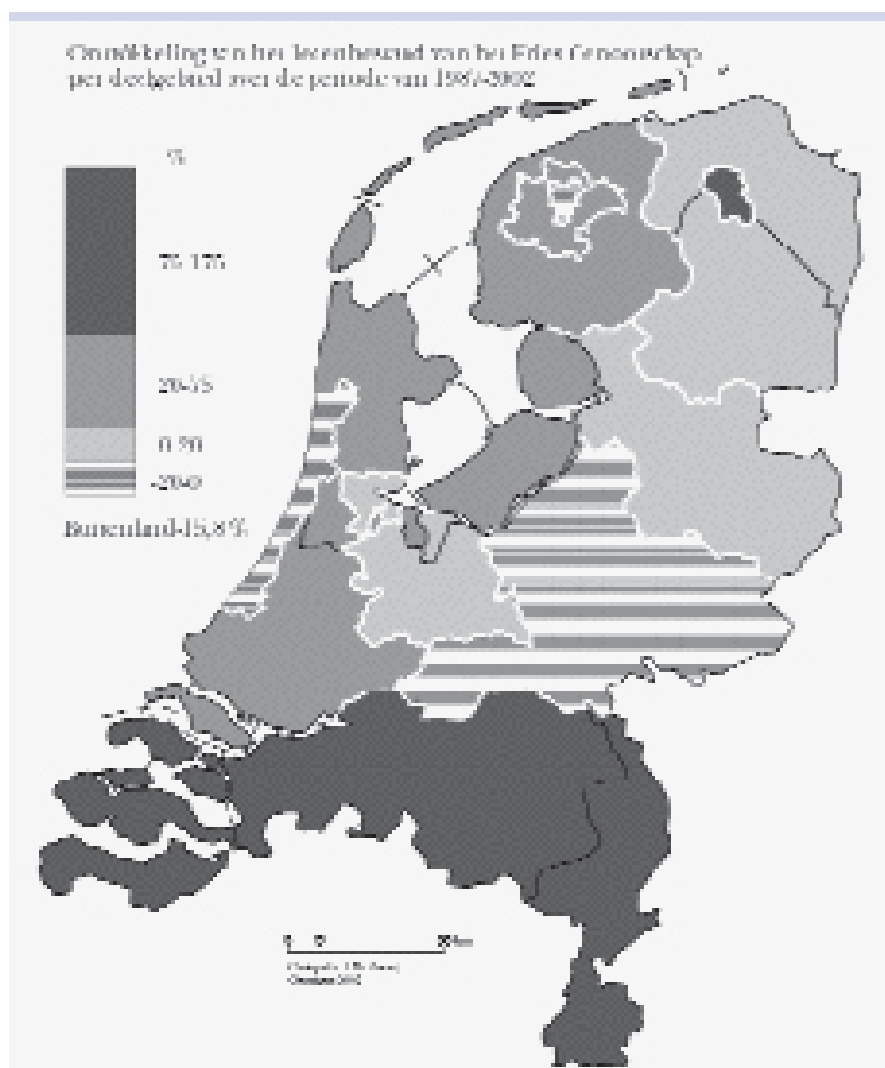
maatschappelijke top van Friesland. Die stelde – net als Friesland zelf overigens – vanuit nationaal perspectief weliswaar heel wat minder voor dan in de eerste helft van de 19e eeuw. In provinciaal opzicht mocht zij er niettemin wezen. Met de groei van het aantal leden daalde het aantal ereleden (in 1913 bijvoorbeeld was er nog slechts één over), terwijl de werkende leden sinds 1876 niet meer apart werden vermeld. Het toenemende vertrek uit Friesland leidde aanvankelijk tot een toename van het percentage buiten Friesland

Finest hour

Het exclusieve karakter van het FG kwam gedurende een groot deel van zijn bestaan tot uitdrukking in het relatief geringe aantal leden. Bij de oprichting waren het er 40 - meest werkende leden – waaraan in drie jaar tijd maar liefst twintig ereleden werden toegevoegd. In 1836 telde het FG 124 leden en in het derde kwart van de negentiende eeuw schommelde het ledental rond de 300. De historische tentoonstelling van 1877 fungeerde in zekere zin als waterscheiding. Voor een geleidelijk uit Friesland vertrekkende elite symboliseerde de expositie, aldus Jensma in zijn *Het rode tasje van Salverda* als het ware een 'sterfhuis'. Nog eenmaal presenterden adel en patriciaat de gehele materiële boedel uit een roemrijk verleden waaraan zij zich zo hadden gehecht. Sjoerd van der Schaaf spreekt in zijn *Skiednis fan de Fryske Bieweging* over 'Fryslâns finest hour yn de njoggentjinde ieu'. Eén op de tien Friezen bracht een bezoek aan deze expositie waarvan de opbrengst de basis legde voor het in 1881 geopende Fries Museum.

Vertrekkende elite

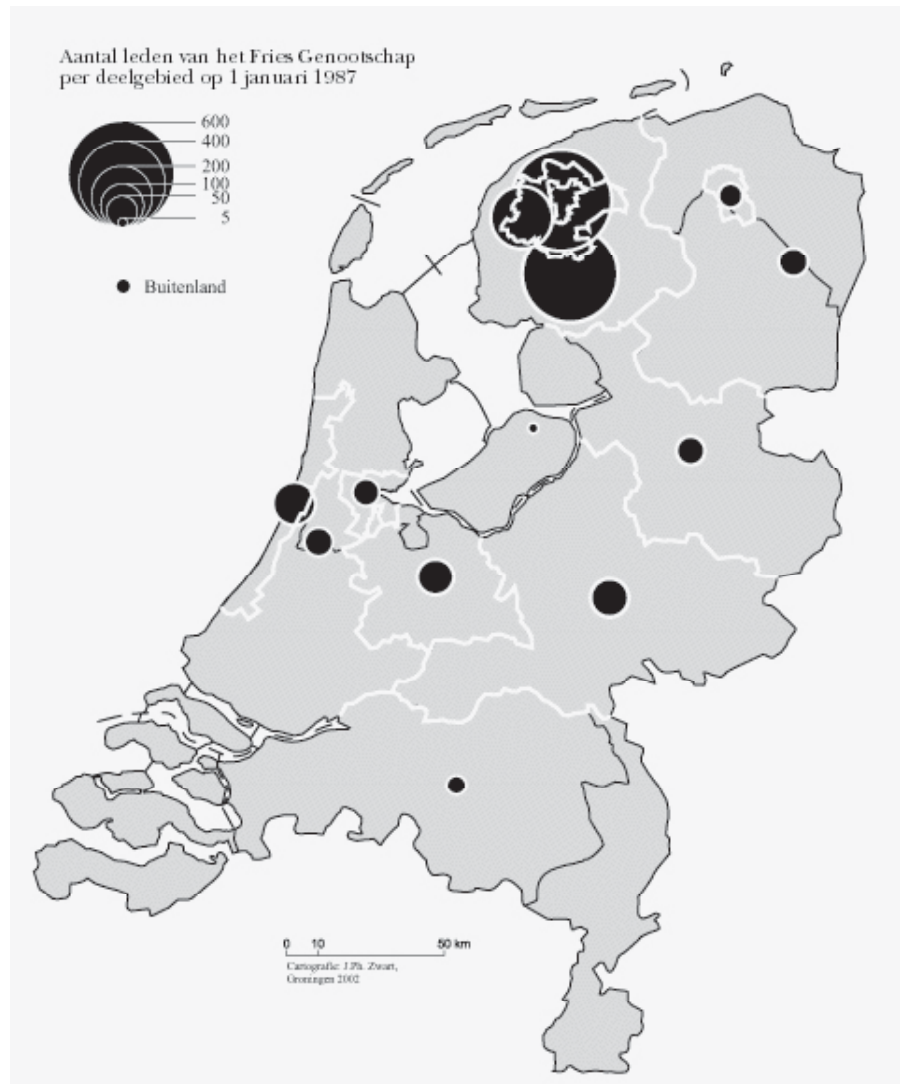
Ondanks de verschuiving van een 'werkende' naar een meer 'consumerende' en vooral 'conserverende' vereniging bleef het ledenbestand van het FG nog geruime tijd een afspiegeling van de

woonachtige leden (40 % in 1877). Het verdwijnen van de oude elite van adel en hoge burgerij uit Friesland vond ook zijn weerslag in de oriëntatie van het Genootschap. Dat ging zich in het verlengde van een toenemend economisch afhaken van Friesland meer en meer op het eigen gewest richten; een ontwikkeling die haaks stond op het oorspronkelijke karakter van het FG. De welgestelde oprichters en eerste leden zagen het Friese verleden immers nadrukkelijk als specifiek, *binnen de context* van een algemeen Nederlandse – zo men wil West-Europese – cultuurkring. De mentale contractie weerspiegelde zich in de geografische spreiding van de genootschapsleden. Terwijl dit aantal tussen 1880 en 1913 verdubbelde naar 615 leden, zakte het percentage buiten Friesland woonachtige leden van 40 naar ruim 25 %. Deze verhouding zou zich vervolgens stabiliseren, want ook in 2002 is nog altijd circa driekwart van de leden (73,7%) van het Fries Genootschap in Friesland woonachtig. Intussen keerde de adel, als topje van de oude Friese samenleving, niet alleen Friesland maar gaandeweg ook het Genootschap de rug toe. Waren gedurende de eerste 50 jaar gemiddeld 20 % uit de adel afkomstig, in 1913 was dat nog slechts 8 % en in 2002 nog maar 0,7 %!

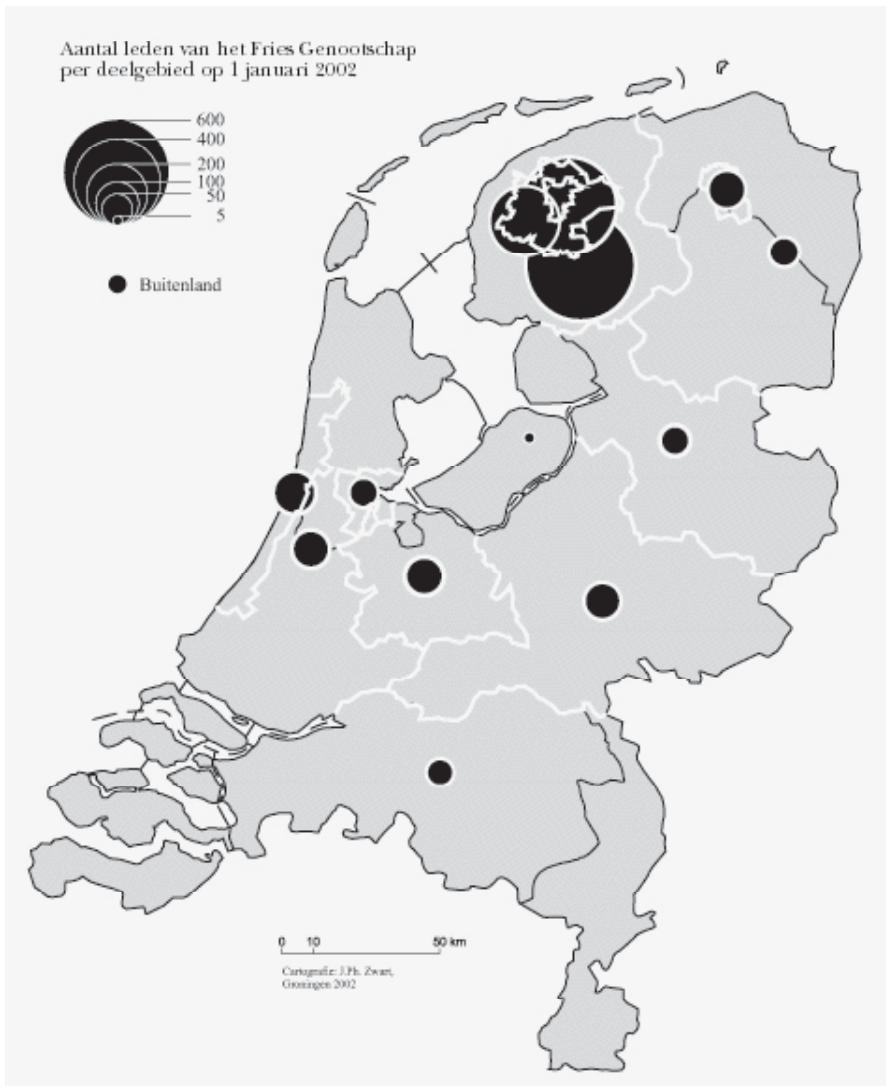
Friese Beweging

De cijfermatige verschuivingen ademen als het ware een sfeer van geleidelijkheid en rust. Maar zo nu en dan werd het FG sterker geconfronteerd met de gevolgen van maatschappelijke ontwikkelingen om hem heen. Bruuske veranderingen met ingrijpende gevolgen voor de genootschappelijke microcosmos van een zekere gezapigheid, redelijkheid en bezonnen intellectualisme. Zo onder meer ten tijde van de Eerste Wereldoorlog. Het begon met de lezing van de hervormde predikant en cultuurhistoricus dr Geert Aeilco Wumkes. De alom gerespecteerde wetenschapper en publicist hield in 1917 de eerste echte Friestalige voordracht over Friese geschiedenis voor de leden van het FG. Wumkes trad toe tot het bestuur en vond in zijn voorzitter mr Rudolph Adriaan Fockema (in het dagelijks leven president van het Gerechtshof) een medestander. Gedurende korte tijd trad het FG toe tot het *Boun fan Frysk-nationale Selskippen*. Toen Wumkes in 1919 om gezondheidsredenen moest bedanken en Fockema in hetzelfde jaar aftrad kwam een abrupt einde aan

deze vrijage tussen liberalen en confessionelen en tussen het FG en de Friese Beweging. De nieuwe voorzitter was niemand anders dan de onderkoning van Friesland, de behoudende liberale regent, commissaris van de koningin mr P.A.V. baron van Harinxma thoe Slooten. Op de algemene ledenvergadering van 30 oktober 1920 kwam het tot een confrontatie tussen een aantal jong-Friezen onder leiding van Douwe Kalma en de oude garde onder Van Harinxma. Kalma en de zijnen bepleiten het oprichten van een commissie om het FG te reorganiseren opdat het 'better as oant hjoed de dei syn wittenskiplike (!) wirksuheden neikomme kin en in rommer plak innimme scil yn it Fryske geastlik libben fen ús tiid en tichter stean by it Fryske folk en rêste scil op in ynwindige organisaasje dêr't it demokratysk bigjinsel it dúdlikst yn nei foaren komt'. Kalma nam vervolgens in het tijdschrift *Frisia* termen in de mond als 'adelik klykje' en een 'bidoarne

regintetradysje fen de 18e ieu' die men 'op in hier nei by hjar neisieten werom fynt'. Een van de meest vooraanstaande FG-leden, mr P.C.J.A. Boeles reageerde in de *Leeuwarder Courant* met een oproep aan de meer traditioneel ingestelde FG-leden de bedreigde wetenschap te hulp te schieten. Hij serveerde Kalma af met de opmerking dat van diens 'wetenschappelijke prestaties te weinig vernomen' is. Op de Buitengewone Ledenvergadering van 29 januari 1921 werden de voorstellen van Kalma en de zijnen met een grote meerderheid verworpen. Vervolgens besloot het bestuur tot een contributieverhoging en stelde het voorts vast dat er geen nieuwe leden op avondbijeenkomsten meer worden gekozen. Via deze 'achterdeur' waren er immers in voorgaande jaren zo'n 150 leden bijgekomen, waaronder veel jong-Friezen. Het gebruik van de Nederlandse taal werd als extra morele barrière verplicht gesteld.

Van wet naar statuut

Na de Tweede Wereldoorlog traden langzaam veranderingen op. Al voor de oorlog (1938) was de Fryske Akademy opgericht vanuit kringen buiten het FG, hoewel er wel (bestuurs)leden bij betrokken waren. In 1950 werd een van meest vooraanstaande leden van het FG, de archeoloog en conservator Pieter Boeles niet herkozen. De erudiete, maar nogal eigengereide Boeles had vijftig jaar deel uitgemaakt van het bestuur. Hij had op papier de archeologie van Friesland weliswaar op een zeer verdienstelijke wijze ontsloten, maar het fysieke materiaal hield hij angstvallig achter slot en grendel in de kelders van het Fries Museum. Nu maakte deze bekende opponent van de Friese Beweging in het bestuur plaats voor een op termijn minstens zo productieve wetenschapper, de veelzijdige ds. J.J. Kalma. De predikant-historicus

had bovendien uitstekende contacten in de Friese Beweging. Hij werd bibliothecaris van het FG en redactielid van *De Vrije Fries* en publiceerde al in 1955 het befaamde overzicht van tijdschriftartikelen de Friese geschiedenis betreffende, het *Repertorium Frieslands Verleden*. Kalma's grote verdienste is dat hij naast zijn wetenschappelijke arbeid het populaire werk allerminst schuwde. Zo was het hem een doorn in het oog dat de belangrijke boekery van het FG, ondergebracht in het Fries Museum, maar door zo weinigen werd geraadpleegd. Het was met name zijn verdienste dat de meeste boeken in 1965 werden overgedragen aan de Provinciale Bibliotheek. Niet alle boeken kwamen daar overigens terecht. En daarover ontstond commotie onder de leden. Een al te kordate voorzitter, Herman van Slooten, zag de verkoop van de boekery als een probaat middel om de financiële problemen van het

FG op te lossen. Een belangrijk deel van de boeken was inmiddels al bij veilinghuis Beijers te Utrecht afgeleverd en werd op aandringen van de leden teruggehaald.

Dat was in dezelfde tijd dat de statuten van het FG, destijds nog archaisch eerbiedwaardig als 'de wet' aangeduid gaandeweg werden aangepast. Tot dusverre was het de regel dat het secretariaat bewust nieuw gevestigde huisartsen, specialisten of advocaten in Friesland aanschreef en uitnodigde om lid te worden. Nieuwe leden konden zich ook zelf schriftelijk aanmelden en kregen dan een gestencilde brief waarin aan hen werd gemeld dat zij volgens 'de wet' door het algemeen bestuur benoemd moesten worden. December 1969 betekende in veel opzichten een keerpunt voor het FG. In die maand werden de nieuwe statuten goedgekeurd en kwam een einde aan deze praktijk. Tezelfdertijd werd het Fries Museum, waarvoor het FG tot dusverre steeds verantwoordelijk was geweest, verzelfstandigd. Men startte bovendien de uitgave van het *Fries Museum Bulletin*, de voorganger van dit tijdschrift.

Statuskwestie

In de kwarteeuw na de Tweede Wereldoorlog was sprake van een bijna verdubbeling van het aantal leden, van 1005 in 1948 naar 1804 in 1970. In de voorbije dertig jaar was nauwelijks sprake meer van groei, maar er traden wel verschuivingen op. Hoewel vergelijkingen ontbreken was een FG-lidmaatschap in de praktijk een lidmaatschap voor het leven. In 1977 – toen het ledenbestand een voorlopig hoogtepunt (1855) bereikte – was driekwart van de leden meer dan tien jaar lid van het FG. Maar een en ander impliceert ook het gevaar van vergrijzing en een groter natuurlijk verloop. In de periode 1995 tot en met 2000 bijvoorbeeld was overlijden de oorzaak van één-derde van het ledenverlies.

De kaartjes tonen de ontwikkeling en de spreiding van het ledenbestand in de afgelopen vijftien jaar. Daarin nam het aantal leden (1987-2002) toe met 16 %. Van de aanwas vond 69,9 % plaats in Fryslân dat echter zijn relatieve aandeel enigszins zag teruglopen van 74,3 naar 73,7 %. Dit relatieve verlies komt op het conto van een daling van het aantal Leeuwarder leden (- 3,9 %). Het FG was oorspronkelijk vooral een organisatie waarin de ste-

Douwe Kalma (1896-1953)

delijke burgerij was vertegenwoordigd. Jarenlang telde de Friese hoofdstad 30 à 40 % van de leden en woonden in Leeuwarden meer leden dan elders in Friesland. Juist in overig Friesland en in het stadsgewest Leeuwarden (de

vijf randgemeenten Tytsjerksteradiel, Boarnsterhim, Menaldumadeel, Littenseradiel en Leeuwarderadeel) was in de door ons onderzochte periode sprake van een sterke aanwas van het aantal leden (beide met ruim 30 %). De absolute en relatieve daling van het FG-lidmaatschap in Leeuwarden is eensdeels terug te voeren op de suburbanisatie rond de stad en aan de sterke groei van kernen in het zuiden van Friesland, zoals Heerenveen en Joure. Anderzijds wijzen we op de hiervoor aangehaalde praktijk dat het lidmaatschap van het FG tot voor kort vooral een statuskwestie was en er destijds vooral academici en onder hen met name advocaten, huisartsen en specialisten werden benaderd om lid te worden. Zij woonden voor een belangrijk deel in de provinciehoofdstad.

Elitaire component

We hebben ook gekeken naar de ontwikkeling van het ledental in de zogeheten klassieke renteniersgebieden van ons land. Deze zijn vooral te vinden in de Binnenduintrand van Holland (van

Alkmaar tot en met Den Haag), in Utrecht en het Gooi en in Gelderland (Veluwezoom, Zutphen en omgeving). Het is immers bekend dat aanzienlijke aantallen representanten van de oude Friese elite zich juist in deze gebieden had gevestigd. In 1977 woonden 302 leden (16,3 %) in deze gebieden en juist hier was sprake van de grootste uitstroom van leden. Deze teruggang deed zich vooral in de jaren 1977-1987 (in het laatste jaar nog 206 leden, 13,2 %) gelden. Sinds 1987 bleef de daling weliswaar beperkt (2002: 199 leden), maar door de sterke groei van het ledenbestand elders zakte het relatieve aandeel verder naar 11 % thans.

In het verlengde van deze gemakshalve als elitaire component aangeduide ontwikkeling constateren we een daling van het aantal edelen dat lid is van het FG. In 1913 telde de adellijke stand nog 54 FG-leden (8 % van het toenmalige bestand); in 1977 waren het er 35 en nu nog slechts 13, dat wil zeggen minder dan één procent. Het percentage academici zweefde gedurende het grootste deel van de twintigste eeuw

De ontwikkeling van het ledenbestand van het Fries Genootschap (1977) 1987-2002

Gebied	Leden 2002	Aandeel deelgebieden	Leden 1987	Aandeel deelgebieden	Ontwikkeling 1987-2002	Leden 1977	Ontwikkeling 1977-2002
Friesland	1332	73,7 %	1158	74,3 %	15 %	1300	2,5 %
Leeuwarden	494	27,3 %	514	33 %	- 3,9 %	609	- 18,8 %
Stadsgewest Leeuwarden	238	13,2 %	183	11,7 %	30,1 %	164	45,1 %
Overig Friesland	600	33,2 %	461	29,6 %	30,2 %	527	13,9 %
Groningen & Drenthe	100	5,5 %	59	3,8%	69,5 %	75	33,3 %
Stad Groningen en randgemeenten	62	3,4 %	23	1,5 %	169,6	27	129,6 %
Overig Groningen & Drenthe	38	2,1 %	36	2,3 %	5,6 %	48	- 20,8 %
Oost-Nederland	96	5,3 %	99	6,4 %	- 3 %	132	- 37,3 %
Flevoland	4	0,2 %	3	0,2 %	33 %	2	100 %
Overijssel	34	1,9 %	33	2,1 %	3 %	42	- 19 %
Gelderland	58	3,2 %	63	4,0 %	- 7,9 %	88	- 34,9 %
West-Nederland	233	12,9 %	208	13,4 %	12 %	310	- 24,8 %
Utrecht & Gooi	62	3,4 %	60	3,9 %	3 %	98	- 36,7 %
Binnenduintrand Holland	79	4,4 %	83	5,3 %	- 4,8 %	116	- 31,9 %
Amsterdam	34	1,9 %	30	1,9 %	13,3 %	41	- 17,1 %
Overig Holland	58	3,2 %	35	2,2 %	65,7 %	55	5,5 %
Zuid-Nederland	30	1,7 %	15	1,0 %	100 %	22	36,4 %
Buitenland	16	0,9 %	19	1,2 %	-15,8 %	16	0 %
TOTAAL	1807	100 %	1558	100 %	16 %	1855	- 2,6 %

rond de dertig procent, maar ook hier trad een daling op. De afname lijkt evenwel een schijnbare. De academische titulatuur raakte in de afgelopen kwarteeuw in het dagelijkse leven immers steeds meer in onbruik.

Tegenover deze dalende trend staat een onmiskenbare stijging van het ledenaantal op het Friese platteland, althans buiten Leeuwarden. Hier werd sinds 1987 in absolute zin de meeste winst geboekt. Een andere opmerkelijke en tevens de sterkste stijger is de stad Groningen met haar directe randgemeenten. De ledenaanwas was hier – vergeleken met Friesland exclusief Leeuwarden – weliswaar veel geringer (39 tegenover 194), maar in relatief opzicht was sprake van een bijna verdriedubbeling van het aantal FG-leden aldaar. De oorzaken daarvan moeten worden gezocht in een sterke verjonging (studenten, jonge wetenschappers) en daarmee samenhangende professionalisering.

Frysker en opener

Uit het voorgaande concluderen we dat de ontwikkelingen wellicht niet spectaculair zijn, maar allerminst nietszeggend. Het FG is onmiskenbaar 'Frysker' geworden en daarbij – opnieuw – professioneler qua aanhang en eveneens democratischer. De oorzaken daarvan liggen uiteraard in algemeen maatschappelijke veranderingen (suburbanisatie, meer openheid, ontzuiling, democratisering, professionalisering, maar ook popularisering etc.) die ook aan het Fries Genootschap niet voorbij gingen. Het FG werd een veel opener vereniging. Dit uit zich onder meer in de uitgave - sinds 1995 - van het populaire kwartaalblad *Fryslân*. Het is in dit verband tekenend dat de chroniqueur naar aanleiding van de start van *Fryslân* in zijn bijdrage aan het Panorama van Friesland 1995 nog opmerkte: 'Wa hie dat oait fan it Genootschap tocht (de útjefte fan dit blêd mei syn) populêre artikels, boekbesprekkings en kollums'. Vooral sinds de verschijning van dit tijdschrift is de daling van het ledenbestand – ingezet sinds 1977 (1855 leden) – tot een aantal van 1598 op 1 januari 1995 omgebogen. Over de jaren 1995-2000 kon een positief saldo worden geboekt van 200 leden als resultaat van een ledenverlies van 458 (waarvan 149 door overlijden) en een ledenwinst van 658. Voor het jubilerende FG is deze verjonging en verbreding de beste garantie voor toekomstige jubilea.

Piter Jellespriis foar Tineke Steenmeijer-Wielenga

(foto: Het Hoge Noorden, Jacob van Essen)

Tongersdei 20 juny waard de Piter Jellespriis, de literêre priis fan de gemeente Ljouwert, útrikt oan ien fan ús trouste fêste meiwurkers, Tineke Steenmeijer-Wielenga. Yn it kafee fan Tryater krige hja as earste frou ûnder it each fan sa'n hûndert freonen, kollega's en belangstellenden dizze fjouwerjierlikse priis oerlange út hannen fan wethâlder Arno Brok. Dat wie op it foarste plak foar har boek *De oare helte* oer Sjoukje M.D. Troelstra-Bokma de Boer, alias Nynke van Hichtum. Fan it boek is wyls de tredde printinge ferskynd. De priis is har lykwols ek takend fanwegen har tritichjierrige krewaerjen foar it Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum (FLMD), de lêste fyftjin jier as direkteur/konservator. Yn dy snuorje hat hja neffens sjueryfoarsitter Hylke Tromp tagelyk 'mei sa folle leafde op de skuon' fan de nammejouwer fan dizze priis Piter Jelles Troelstra past. De lêzers fan dit

blêd kinne Tineke fral fan har hieltyd wêr lêsbere en ynformative bydragen oer ûnder oaren Nynke van Hichtum, Trinus Riemersma en Rink van der Velde. As redaksje dogge wy net gau om 'e nocht in berop op Tineke, dy't yn de kommende ôflevering fan *Fryslân* wiidweidich yngean sil op de literêre betsjutting fan de begin dit jiers ferstoarne Fryske dichter en skriuwer Douwe Tamminga. As redaksje winskje wy har dan ek fan herte lok mei dizze terjochte erkenning.

Redaksje